Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 10(56) 2025

УДК 159.923

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10(56)-1912-1923

Сафін Олександр Джамільович доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0000-0001-5745-8635

ДЕВІАНТНА АКТИВНІСТЬ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ ЯК ЧИННИК РИЗИКУ УРГЕНТНОЇ АДДИКЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Організація профілактики девіантної активності у віртуальному середовищі як чинника ризику ургентної адикції учнів різного віку є одним із пріоритетних завдань системи профілактики психічного здоров'я. У фокусі уваги дослідження були такі психологічні аспекти, як девіантна активність та її форми у реальному і віртуальному середовищах, аналіз онлайн-ризиків, основні напрямки роботи із попередження генезису асоціальної спрямованості та девіантної поведінки учнів. Результати показали, що реальна і віртуальна девіантна активність учнів мають взаємопов'язаний характер. Для багатьох учнів зіткнення із новими реаліями буде пов'язане із проявами соціально-психологічної дезадаптації та зростанням поведінкових девіацій у формі ургентної адикції. Наслідки онлайн-ризиків і девіантної активності у віртуальному середовищі для особистості та її психологічної безпеки можуть бути вкрай серйозними: зниження самооцінки, втрата впевненості у собі, психоемоційна нестабільність, почуття страху і незахищеності, схильність до агресивної поведінки, психосоматичні та психічні розлади. Для зниження ризиків формування девіантної поведінки у учнів необхідно навчати їх навичкам безпечної поведінки, ефективним навичкам роботи з інформацією у мережі, підвищувати рівень критичності та усвідомленості, формувати культуру спілкування та відповідальності за свої дії у віртуальному просторі. Для вирішення цих проблем фахівці використовують технологію соціальної профілактики, що дозволяє підвищити рівень психологічної захищеності учня, сформувати у нього установки на соціально відповідальний і законослухняний спосіб життя. Таким чином, описано основні форми девіантної поведінки у віртуальному просторі, проаналізовано взаємозв'язок девіантної активності у реальному і віртуальному середовищах, а також проблемного використання інтернету сучасними учнями різного віку. Розглянуто онлайн-ризики, що негативно впливають на емоційний стан і психологічну безпеку особистості, а також розглянуто різні наслідки цифрового розвитку та девіантної активності у віртуальному просторі.

Ключові слова: психічне здоров'я; девіантна активність; ургентна адикція; віртуальне середовище; онлайн-ризики; психопрофілактика.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 10(56) 2025

Safin Oleksandr Dzhamilovych Doctor of Psychological Sciences, Full Professor, Professor of the Department of Psychology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0000-0001-5745-8635

DEVIANT ACTIVITY IN VIRTUAL SPACE AS A RISK FACTOR FOR URGENT ADDICTION IN INDIVIDUALS

Abstract. Organising the prevention of deviant activity in the virtual environment as a risk factor for urgent addiction among students of different ages is one of the priority tasks of the mental health prevention system. The study focused on psychological aspects such as deviant activity and its forms in real and virtual environments, analysis of online risks, and the main areas of work to prevent the genesis of antisocial tendencies and deviant behaviour in students. The results showed that the real and virtual deviant activity of students are interrelated. For many students, encountering new realities will be associated with manifestations of socio-psychological maladjustment and an increase in behavioural deviations in the form of urgent addiction. The consequences of online risks and deviant activity in the virtual environment for the individual and their psychological safety can be extremely serious: reduced self-esteem, loss of self-confidence, psycho-emotional instability, feelings of fear and insecurity, a tendency towards aggressive behaviour, psychosomatic and mental disorders. To reduce the risks of deviant behaviour in students, it is necessary to teach them safe behaviour skills, effective skills for working with information on the Internet, increase their level of critical thinking and awareness, and form a culture of communication and responsibility for their actions in the virtual space. To solve these problems, specialists use social prevention technology, which allows them to increase the level of psychological security of students and form attitudes towards a socially responsible and law-abiding lifestyle. Thus, the main forms of deviant behaviour in virtual space are described, the relationship between deviant activity in real and virtual environments is analysed, as well as the problematic use of the Internet by modern students of different ages. Online risks that negatively affect the emotional state and psychological safety of the individual are considered, as well as the various consequences of digital development and deviant activity in virtual space.

Keywords: mental health; deviant activity; urgent addiction; virtual environment; online risks; psychoprophylaxis.

Постановка проблеми. Стрімкий інформаційний потік і масове поширення мобільних пристроїв, інтернету та соціальних мереж принесли не лише швидкий обмін інформацією і безмежний доступ до великого її обсягу, а й різні види девіантної активності та онлайн-ризики [2]. Майже половина опитаних у 2024 році відзначають у себе ознаки залежності від гаджетів та інтернету. Молоді респонденти частіше відзначають у себе прояви цифрової залежності. Фахівці відзначають, що пов'язана з нею ургентна адикція зростає із кожним роком. Крім

того, важливо відзначити значне зростання злочинів із використанням інтернет-ресурсів. Також відзначається зростання агресивної поведінки в інтернеті. Таким чином, актуальність дослідження обумовлена зростанням і варіативністю девіантної активності, а також проблемним використанням інтернету учнями.

Сучасна культура створює умови для розвитку широкого спектру психічних порушень. Зараз людина живе в умовах гіперстимуляції на рівнях сприйняття та обробки інформації, прийняття рішень. Нові засоби зв'язку, велика кількість віртуальної інформації накладають великий відбиток на міжособистісне спілкування. Зміни у культурі та способі життя людини відбиваються на психіці людей, а також є відображенням явищ, що відбуваються у суспільстві. Зараз тривога усе більше триває без ремісій і викликає такі ускладнення, як депресія та адикції.

Особливості культури неодмінно відбиваються у ЗМІ, і велика кількість інформації, і тривале перебування в інтернеті/різних засобах інтернет-спілкування, відбивається в зміні переживань категорій часу і простору, а також у стиранні меж між реальністю і фантазією, що також призводить до фрагментації селфа. Таким чином, в даний час людина все частіше живе у стані перманентного психологічного дискомфорту і нестачі живого міжособистісного спілкування, що є передумовою для реалізації адиктивної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ургентна адикція характеризується як стан залежності від почуття нестачі часу [3]. Такі адикти завжди зайняті безліччю справ і діяльності, гіперстимульовані і перебувають у стані тривоги і стресу через переживання того, що вони чогось не зробили, або можуть не встигнути для кар'єрного зростання, для розвитку власних відносин, для самореалізації. Цій адикції піддаються люди із найрізноманітніших сфер діяльності: студенти, менеджери середньої ланки, підприємці та багато інших. Людям нав'язується модель успіху, заснована на виконанні більшої кількості завдань в усе більш короткі терміни.

Особливості, характерні для осіб з цією залежністю: жорсткий моніторинг часу; функціонування з надто великою швидкістю; прийняття всіх робочих вимог (додаткове навантаження, виконання завдань у неробочий час); відмова від особистого часу; втрата здатності радіти поточній миті; емоційно негативна проекція майбутнього.

Як і будь-яка інша, ургентна залежність глибоко порушує ідентичність і поглинає внутрішній світ адикта. Людина починає жити у відірваному від реальності світі. Усі його внутрішні сили спрямовуються на переживання гострої нестачі часу, і не залишається місця і здатності переживати почуття кохання, вибудовувати відносини, засновані на дружбі, відчувати задоволення від відвідування різних виставок, віддаватися мріям або приємним спогадам про дитинство. Усі його думки спрямовані на те, щоб виконати завдання в строк.

Н.Тассі виокремлює основні характеристики особистості ургентного адикта: жорсткий таймінг, при якому розпорядок дня адикта розписаний аж до

десятихвилинних інтервалів (мова йде саме про час, вимірюваний годинами); надзвичайно високий темп життя; беззаперечне прийняття необхідності понаднормової роботи; відмова від особистого часу; нездатність відчувати радість «тут і зараз», оскільки емоції спрямовані на план виконання завдань або на переживання минулих невдач; емоційно негативна проекція майбутнього. Переживання часу пригнічує адиктів, оскільки їх переслідує думка, що вони можуть встигнути більше, ніж виконують зараз. Оскільки стан ургентної залежності передбачає тривале перебування організму у стані стресу, то у цих осіб може розвиватися широкий спектр психосоматичних проблем. А оскільки стан стресу пов'язаний з участю гормонів і нейромедіаторів (адреналін, ендорфін тощо), то спроба людини повернутися до нормального ритму життя може супроводжуватися переживанням стану «відібрання», зміна звичного для організму хімічного дисбалансу може викликати стан сильного психологічного дискомфорту, підвищення рівня тривожності, що часто призводить до повернення до ургентної адиктивної поведінки, яка сприймається організмом як менш загрозлива і дискомфортна.

Ургентні адикти дуже закриті, розвиток їхньої особистості у напрямку переживань духовного характеру і самоаналіз створюють сильний контраст зі станом переживання нестачі часу, що створює передумови для позбавлення від ургентної адикції. Не слід забувати про чинник, що заважає позбавленню від адиктивної поведінки - сьогодні існує низка адикцій, що заохочуються суспільством. До них також входить і ургентна залежність, адже з боку адикт виглядає як ділова людина, що йде до власної мети з завзятістю, якій багато хто може позаздрити, його можуть заохочувати ставити у приклад іншим, що буде стимулювати подальшу адиктивну поведінку.

При роботі з особами, що мають ургентну залежність, необхідно приділяти особливу увагу страху «незаповненості часу» і власної внутрішньої цінності. Вміння переключатися із діяльності на відпочинок сприяє накопиченню енергії для реалізації подальших цілей і завдань. Однак при терапії ургентної адикції існує перехідний період (від декількох днів до декількох тижнів), протягом якого рекомендується виконання фізичних навантажень для зниження і пом'якшення симптомів відміни. Вміння планувати і керувати власним часом є навичкою, здатною допомогти людині благополучно адаптуватися до постійно мінливих умов життя. Однак N.Tassi зазначає, що найголовнішим є вміння насолоджуватися відведеним нам часом життя [4].

Мета статті – обгрунтування профілактики девіантної активності у віртуальному середовищі як чинника ризику ургентної адикції учнів різного віку як одного із пріоритетних завдань системи профілактики їхнього психічного здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Для багатьох учнів зіткнення із новими реаліями пов'язане із проявами соціально-психологічної дезадаптації та зростанням поведінкових девіацій. Психологи та інші фахівці повинні бути готові до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 10(56) 2025

можливих негативних інцидентів і проводити відповідні заходи для максимального нівелювання негативних ефектів від обмежень. Тому вивчення системи детермінації девіантної активності у реальному та віртуальному середовищах як чинника ризику порушення психологічної безпеки сучасних учнів різного віку є основою визначення психолого-педагогічних мішеней для попередження асоціальної спрямованості особистості, дослідження стійкості та співволодіння, а також розробки комплексу психотехнологій підтримки психічної безпеки особистості на усіх рівнях освіти. Девіантна активність учнів у віртуальному середовищі може негативно впливати на психічне здоров'я особистості, оскільки інтернет-користувачі часто стикаються з онлайн-ризиками, а віртуальний простір стає новим майданчиком для реалізації асоціальної спрямованості та різних форм девіантної поведінки, зокрема, ургентної адикції.

Девіантну поведінку людини можна визначити як систему вчинків або окремі вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві нормам і виявляються у незбалансованості психічних процесів, неадаптивності, порушенні процесу самоактуалізації та ухиленні від морального та естетичного контролю над власною поведінкою. Із розвитком інформаційного суспільства, широким поширенням мобільних пристроїв і легким доступом до різних інтернет-ресурсів зростає значущість проблеми девіантного використання віртуального простору, особливо серед дітей і підлітків, оскільки ця група особливо схильна до негативного впливу цього середовища [1].

Таким чином, можна диференціювати ненормативну соціальну активність на реальну (хімічна та нехімічна адикція, різні варіанти ауто- та гетероагресії, бродяжництво тощо) та віртуальну (кібербулінг, хейтинг, інтернет-шахрайство, грумінг, сеттінг, інтернет-залежність тощо). До видів ненормативної активності у віртуальному середовищі відносять: використання кіберпростору для матеріального збагачення, образи, наклеп, розголошення інформації, підтримку ідей ксенофобії, насильства, вихід у віртуальне середовище у невідповідних місцях, у т. ч. у нічний час, багатогодинна навігація по мережі без будь-якої мети, тривале перебування в ігровому інтернет-просторі.

Девіантна активність буває реальною і віртуальною. Механізм переходу девіантної активності із реального середовища у віртуальне являє собою «розгальмування» людини в Інтернеті, наслідком якого є зниження психологічних бар'єрів і негативні особистісні зміни. Стираються бар'єри і заборони, що регулюють поведінку суб'єкта в аналогічній ситуації у реальності, трансформуються орієнтири, на які особистість зазвичай спирається, безпосередньо взаємодіючи з оточуючими людьми. Перенесення проблемної поведінки із віртуального середовища у реальне обумовлено ефектом «праймінгу», коли девіантні прояви у віртуальному середовищі сприяють таким же деструктивним тенденціям у реальності, будучи каталізатором поведінкових відхилень, зокрема, ургентної адикції. Крім того, глобальна цифровізація та девіантна активність у віртуальному середовищі деструктивно впливають на психічні процеси людини.

Наприклад, у неї формується хибне уявлення про власну освіченість, нове сприйняття інформації породжує кліпове мислення, на соціальному рівні люди віддають перевагу цифровому ескапізму, небажанню опановувати ефективні навички міжособистісної взаємодії, спостерігається зниження креативності, емпатії тощо.

В основу дослідження було покладено припущення про те, що онлайн-ризики (інформаційні, комунікаційні та онлайн-розважальні), з якими стикаються інтернет-користувачі, негативно впливають на психіку і психічну безпеку особистості, викликаючи у неї ургентну адикцію. У дослідженні взяли участь представники освітніх установ: 77 юнаків та 68 юнок статі у віці 11-25 років, вікова періодизація розвитку за Д.Бромлей [5, С. 366].

Було використано загальну шкалу проблемного використання інтернету (Р.Девіс, в адаптації О.Губенко та А.Холмогорової); Авторська анкета на виявлення онлайн-ризиків, пов'язаних з агресією в інтернет-середовищі; Методика вивчення девіантної активності у реальному і віртуальному середовищах (А.Шаров); Опитувальник «Визначення схильності до відхильної поведінки» (А.Орел). Аналіз результатів за авторською анкетою, метою якої було дослідження проявів агресивної поведінки у кіберпросторі, вивчення впливу онлайн-ризиків на психоемоційний стан людини, дозволив виявити наявність серйозних ризиків в онлайн-середовищі, зокрема, феномен ургентної адикції. Майже третина респондентів (28%) стикалися із комунікативною агресією (найчастіше зустрічалося: нетактовні питання від незнайомих - 10%; нав'язливе спілкування, незважаючи на відмови - 13%, пропозиції сексуального характеру - 7%) за останні три місяці. Близько 15% користувачів отримували повідомлення з образами і погрозами на свою адресу або на адресу близьких людей, 4% стикалися з агресивними переслідуваннями і кібербулінгом, 2% учнів стали жертвами розміщення недостовірної або компрометуючої інформації про себе. Як показало дослідження, найпоширеніші форми онлайн-агресії: флеймінг (безцільний обмін агресивними репліками) - 45%, тролінг (провокації та знущання в процесі мережевого спілкування) - 23% і хейтинг (негативне ставлення до людини без видимої причини) - 30%. Основними мотивами кіберагресії учнів є розваги (36%), влада (32%) і підтвердження власної переваги (20%).

У табл. 1 подано зв'язок показників схильності учнів до різних форм відхильної поведінки із показниками проблемного використання інтернету. Аналіз взаємозв'язку між показниками тестів «Схильність до відхильної поведінки» та «Проблемне використання інтернету» за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Ч.Спірмена дозволив отримати такі результати: при зростанні переваги онлайн-спілкування зростає схильність до соціальної бажаності (0,185); при зростанні схильності до соціальної бажаності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 10(56) 2025

Таблиця 1

Зв'язок показників схильності учнів до різних форм відхильної поведінки із показниками проблемного використання Інтернету (n=145)

Показники	Надання переваги онлайн-спілкуванню	Регуляція настрою	Когнітивна поглиненість	Компульсивне використання	Негативні наслідки
СОП 1	0,184**	0,119	-0,121	0,101	-0,148*
СОП 2	0,092	0,099	0,035	0,032	0,140*
СОП 3	0,033	0,026	0,049	0,064	0,017
СОП 4	-0,063	0,121	-0,079	-0,102	-0,036
СОП 5	-0,033	0,087	-0,144*	-0,003	0,188**
СОП 6	-0,113	0,081	-0,113	-0,113	0,104
СОП 7	-0,086	0,028	-0,086	0,017	0,246**
СОП 8	-0,039	0,072	-0,036	-0,133	-0,188

Примітка: ** - значущість відмінностей на рівні 0,01; * - значущість відмінностей на рівні 0,05. СОП 1 - налаштованість на соціально бажані відповіді; СОП 2 - схильність до подолання норм і правил; СОП 3 - схильність до адиктивної поведінки; СОП 4 - схильність до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки; СОП 5 - схильність до агресії та насильства; СОП 6 - вольовий контроль емоційних реакцій; СОП 7 - схильність до делінквентної поведінки; СОП 8 - прийняття жіночої соціальної ролі.

зменшуються негативні наслідки від надмірного використання інтернету (–0,149); при зростанні схильності до подолання норм і правил підвищуються негативні наслідки від надмірного використання інтернету (0,141); при зростанні схильності до агресії та насильства знижується когнітивна поглиненість (–0,143) і зростають негативні наслідки (0,189); при зростанні схильності до делінквентної поведінки зростають негативні наслідки від надмірного використання інтернету (0,245).

У табл. 2 подано зв'язок показників реальної та віртуальної девіантної активності особистості.

Аналіз кореляцій між показниками схильності до девіантних форм поведінки та показниками девіантної активності у реальному та віртуальному середовищах засвідчив, що при зростанні проявів аутодеструктивної реальної активності підвищується прагнення до соціально схвалюваних відповідей (0,268); при зростанні схильності до подолання норм і правил підвищується асоціальна реальна активність (0,169), аутодеструктивна реальна активність (0,363), асоціальна віртуальна активність (0,340) і аутодеструктивна віртуальна активність (0,627); при зростанні аутодеструктивної реальної (0,196) і віртуальної (0,287) активності зростає схильність до адиктивної поведінки; при зростанні асоціальної реальної активності, аутодеструктивної реальної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 10(56) 2025

Таблиця 2

Зв'язок показників реальної та віртуальної девіантної активності особистості (n=145)

Показники	Асоціальна реальна активність	Аутодеструктивна реальна активність	Асоціальна віртуальна активність	Аутодеструктивна віртуальна активність
СОП 1	0,099	0,267**	-0,062	0,008
СОП 2	0,170*	0,364**	0,341**	0,628**
СОП 3	0,115	0,197*	0,126	0,288**
СОП 4	0,238**	0,678**	0,117	0,391
СОП 5	0,127	0,149	0,641**	0,228**
СОП 6	0,147	0,231**	0,089	0,166*
СОП 7	0,652**	0,203*	0,088	0,136
СОП 8	-0,102	0,098	-0,064	-0,027

Примітка: ** - значущість відмінностей на рівні 0,01; * - значущість відмінностей на рівні 0,05. СОП 1 - налаштованість на соціально бажані відповіді; СОП 2 - схильність до подолання норм і правил; СОП 3 - схильність до адиктивної поведінки; СОП 4 - схильність до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки; СОП 5 - схильність до агресії та насильства; СОП 6 - вольовий контроль емоційних реакцій; СОП 7 - схильність до делінквентної поведінки; СОП 8 - прийняття жіночої соціальної ролі.

активності (0,239) та аутодеструктивної реальної активності (0,679) зростає схильність до саморуйнівної та самопошкоджувальної поведінки; при посиленні вольової регуляції емоцій зростають аутодеструктивна віртуальна (0,165) і реальна (0,230) активність; при підвищенні схильності до правопорушень зростає асоціальна (0,650) і аутодеструктивна реальна активність (0,202).

У табл. 3 подано зв'язок показників схильності учнів до різних форм відхильної поведінки та їхніх позицій у структурі булінгу. Аналіз кореляцій між показниками схильності до різних форм девіантної поведінки та позицій у структурі булінгу виявив, що при зростанні показників позиції «ініціатор» знижується установка на соціальну бажаність (–0,081); при підвищенні прихильності до порушення суспільних норм збільшується вираженість позиції «ініціатора» (0,155) і «помічника» (0,205) і знижується перевага позиції «захисника» (–0,069); при зростанні схильності до адиктивної поведінки підвищується вираженість позиції «ініціатора» (0,199), «помічника» (0,162) і «жертви» (0,125); при зростанні схильності до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки підвищуються показники позиції «ініціатора» (0,154), «жертви» (0,215) і знижується ймовірність позиції «спостерігача» (–0,068); при зростанні схильності до агресії та насильства зростає виразність позиції

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 10(56) 2025

Таблиця 3

Зв'язок показників схильності до різних форм відхильної поведінки та позиції у структурі булінгу (n=145)

Показник	Ініціатор	Помічник	Захисник	Жертва	Спостерігач
СОП 1	-0,080*	-0,009	-0,036	-0,022	-0,008
СОП 2	0,156**	0,206**	-0,067*	0,051	0,049
СОП 3	0,198**	0,163**	0,007	0,126**	0,014
СОП 4	0,155**	0,058	-0,007	0,216**	-0,069*
СОП 5	0,346**	0,206**	-0,116**	0,071*	0,037
СОП 6	0,046	-0,067*	0,092**	0,014	-0,043
СОП 7	0,214**	0,100**	0,032	0,114**	0,037
СОП 8	-0,015	0,082	0,017	-0,004	-0,013

Примітка: ** - значущість відмінностей на рівні 0,01; * - значущість відмінностей на рівні 0,05. СОП 1 - налаштованість на соціально бажані відповіді; СОП 2 - схильність до подолання норм і правил; СОП 3 - схильність до адиктивної поведінки; СОП 4 - схильність до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки; СОП 5 - схильність до агресії та насильства; СОП 6 - вольовий контроль емоційних реакцій; СОП 7 - схильність до делінквентної поведінки; СОП 8 - прийняття жіночої соціальної ролі.

«ініціатора» (0,346), «жертви» (0,070), «помічника» (0,205) і знижується перевага ролі «захисника» (–0,115); при зростанні вольового контролю за емоційними реакціями знижується вираженість ролі «помічника» (–0,068) і підвищується перевага ролі «захисника» (0,090); при зростанні схильності до делінквентної поведінки зростає вираженість показників позиції «ініціатора» (0,213), «помічника» (0,101) і «жертви» (0,114).

У табл. 4 подано зв'язок показників віртуальної активності та позиції учнів у структурі булінгу.

Аналіз взаємозв'язку між показниками тесту «Булінг-структури» та методики «Девіантної активності у реальному та віртуальному середовищі» за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Ч.Спірмена дозволив отримати наступні результати: при зростанні асоціальної реальної активності підвищується вираженість позиції «помічника» (0,167); при зростанні аутодеструктивної реальної активності зростає вираженість позиції «ініціатора» (0,230), «жертви» (0,288) і знижується ймовірність «спостерігача» (–0,219); при зростанні асоціальної віртуальної активності збільшується перевага позиції «ініціатора» (0,248); при зростанні аутодеструктивної віртуальної активності знижується ймовірність позиції «спостерігача» (–0,186) у структурі булінгу.

Висновки. Реальна і віртуальна девіантна активність учнів взаємопов'язані і реалізуються у межах взаємодії із зовнішнім світом. На рівні загальної вибірки реальна і віртуальна девіантна активності пов'язані між собою, причому перша є більш вираженою. Частина девіантної поведінки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 10(56) 2025

Таблиця 4

Зв'язок показників віртуальної активності та позиції учнів у структурі булінгу (n=145)

Показник	Ініціатор	Помічник	Захисник	Жертва	Спостерігач
Асоціальна реальна активність	0,120	0,166*	0,068	0,065	0,025
Аутодеструктивна реальна активність	0,231**	0,137	0,089	0,287**	-0,218**
Асоціальна віртуальна активність	0,247**	0,158	-0,065	-0,021	-0,078
Аутодеструктивна віртуальна активність	0,180*	0,113	0,125	0,096	-0,188*

Примітка: ** - значущість відмінностей на рівні 0,01; * - значущість відмінностей на рівні 0,05. СОП 1 - налаштованість на соціально бажані відповіді; СОП 2 - схильність до подолання норм і правил; СОП 3 - схильність до адиктивної поведінки; СОП 4 - схильність до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки; СОП 5 - схильність до агресії та насильства; СОП 6 - вольовий контроль емоційних реакцій; СОП 7 - схильність до делінквентної поведінки; СОП 8 - прийняття жіночої соціальної ролі.

переноситься із реального середовища у віртуальне. Перехід девіантної активності із реальності у кіберпростір обумовлюється специфікою віртуального середовища (деіндивідуалізація, анонімність, невидимість, відчуття безпеки, асинхронність спілкування та ін.), «ефектом розгальмування», в результаті якого зникають бар'єри і заборони, що регулюють поведінку особистості.

Девіантна активність учнів у віртуальному середовищі може негативно впливати на психічну безпеку і благополуччя особистості, оскільки інтернет-користувачі часто стикаються з онлайн-ризиками, а віртуальний простір стає новим майданчиком для реалізації асоціальної спрямованості і різних форм девіантної поведінки. Поширеність девіантної активності в інтернет-середовищі обумовлена особливостями віртуального середовища: анонімністю, відчуттям безпеки, асинхронністю спілкування, мінімальним контрольним втручанням. Ці чинники нівелюють межі етичних норм соціальної взаємодії і провокують девіантні прояви в процесі комунікації.

Девіантна активність буває реальною і віртуальною. До першої зазвичай відносяться образи, використання фізичної сили в конфліктах, брехня для матеріального збагачення, бродяжництво, дрібне злодійство, екстремальні захоплення, вживання психоактивних препаратів, аутоагресія, трудоголізм. Друга представлена незаконним матеріальним збагаченням у кіберсередовищі, образами, розголошенням особистої інформації іншими користувачами, підтримкою ідей ксенофобії, насильством, надмірним захопленням комп'ютерними іграми.

Отже, необхідно розглядати поведінку та асоціальну спрямованість особистості учнів з т. з. сучасної соціальної ситуації розвитку та кіберсоціалізації особистості.

Девіантна активність учнів у реальному та віртуальному середовищах у дослідженні представлена такими основними формами: реальна – образи, вирішення конфліктних ситуацій із застосуванням фізичної сили, подолання норм і правил, прояви аутоагресії, адиктивні тенденції; віртуальна – характеризується асоціальною, антисоціальною, аутодеструктивною формами (образи, наклеп, розголошення інформації, багатогодинна навігація по мережі без будь-якої причини, тривале перебування в ігровому інтернет-просторі та ін.). Реальна і віртуальна девіантна активність у учнів має взаємопов'язаний характер. Реальна девіантна активність переважає над віртуальною.

Наслідки онлайн-ризиків і девіантної активності у віртуальному середовищі для особистості та її психологічної безпеки можуть бути вкрай серйозними: зниження самооцінки, втрата впевненості у собі, психоемоційна нестабільність, почуття страху і незахищеності, схильність до агресивної поведінки, психосоматичні та психічні розлади. Для зниження ризиків формування девіантної поведінки у учнів необхідно навчати їх навичкам безпечної поведінки, ефективним навичкам роботи з інформацією у мережі, підвищувати рівень критичності та усвідомленості, формувати культуру спілкування та відповідальності за свої дії у віртуальному просторі.

Психічна безпека особистості в інтернеті визначається психоемоційною стійкістю особистості, а також рівнем її резистентності до негативного впливу із боку. Профілактика асоціальної спрямованості та девіантної активності учнів повинна здійснюватисяув трьох пріоритетних напрямках: інформаційно-правове, яке пов'язане з просвітницькою діяльністю щодо учнів; психологічний, що сприяє формуванню механізмів психологічного захисту і навичок співвладної поведінки, зниженню тривожності, дратівливості і рівня агресії; педагогічний, спрямований на навчання підлітків навичкам соціальної компетентності, вмінням конструктивного виходу із конфліктних ситуацій, допомогу в налагодженні контакту з однолітками, батьками і педагогами.

Важливо звернути увагу фахівців на своєчасність корекції порушень у міжособистісних відносинах у колективі однолітків, а також на важливість сприяння професійному самовизначенню. Перспективним є подальше вивчення девіантної поведінки у реальному і віртуальному середовищах в інших вікових групах. Однією з основних цілей попередження девіантної поведінки учнів у цифровому просторі є формування відповідальних та етичних громадян. Пропонуються такі профілактичні заходи для запобігання кібербулінгу серед учнів: розширення уявлень учнів про наслідки реалізації девіантної поведінки; розвиток навичок ефективної міжособистісної комунікації; залучення учнів до соціально значущої діяльності, що сприяє формуванню відповідальної поведінки. Завданнями попередження девіантних проявів у мережі є виокремлення

видів проблемної активності у віртуальному середовищі, захист від деструктивного впливу контенту мережі, який завдає шкоди здоров'ю, моральному і духовному формуванню особистості, та розробка заходів профілактики генезису асоціальної спрямованості особистості.

Для вирішення проблем, пов'язаних із попередженням девіантних форм поведінки молоді, які можуть призводити до підвищення агресивності та психічних розладів, фахівці використовують технологію соціальної профілактики, що дозволяє підвищити рівень психологічної захищеності учня, сформувати у нього установки на соціально відповідальний і законослухняний спосіб життя. Таким чином, було описано основні форми девіантної поведінки у віртуальному просторі, проаналізовано взаємозв'язок девіантної активності у реальному і віртуальному середовищах, а також проблемного використання інтернету сучасними учнями різного віку. Розглянуто онлайн-ризики, що негативно впливають на емоційний стан і психологічну безпеку особистості, а також розглянуто різні наслідки цифрового розвитку та девіантної активності у віртуальному просторі.

Література

1. Edmondson, A. C., Bransby, D. P. (2023). *Psychological safety comes of age: Observed themes in an established literature.* Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 10(1), 55-78.

2. *Information Technology Needs for Law Enforcement* [Electronic resource] / J. S. Hollywood, J. E. Boon, R. Silberglitt, B. G. Chow, B. A. Jackson // High-Priority Information Technology Needs for Law Enforcement. Santa Monica: RAND Corporation, 2015, 25-50. URL: https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/248594.pdf

3. Kaiser, A. J, Milich, R, Lynam, D. R, Charnigo, R. J. (2012). Negative urgency, distress tolerance, and substance abuse among college students. Addict Behav., 37(10):1075-83. doi: 10.1016/j.addbeh.2012.04.017

4. Tassi, N. (1993). Urgency Addiction: How to Slow Down Without Sacrificing Success. Signet, 272 p.

5. *The Psychology of Human Ageing*. By D. B. Bromley. Penguin Books. 1966. Vol. 113. Issue 500.

References

1. Edmondson, A. C., Bransby, D. P. (2023). *Psychological safety comes of age: Observed themes in an established literature.* Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 10(1), 55-78.

2. *Information Technology Needs for Law Enforcement* [Electronic resource] / J. S. Hollywood, J. E. Boon, R. Silberglitt, B. G. Chow, B. A. Jackson // High-Priority Information Technology Needs for Law Enforcement. Santa Monica: RAND Corporation, 2015, 25-50. URL: https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/248594.pdf

3. Kaiser, A. J, Milich, R, Lynam, D. R, Charnigo, R. J. (2012). Negative urgency, distress tolerance, and substance abuse among college students. Addict Behav., 37(10):1075-83. doi: 10.1016/j.addbeh.2012.04.017

4. Tassi, N. (1993). Urgency Addiction: How to Slow Down Without Sacrificing Success. Signet, 272 p.

5. *The Psychology of Human Ageing*. By D. B. Bromley. Penguin Books. 1966. Vol. 113. Issue 500.